

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

världskriget. Dette är ett slags tidsmedvetenhet på nivå med de andra som redan tidigare fått rum i litteraturhistorierna. Kärlek hade uppfattats – och uppfattas ännu – som något privat, men sexualitetens makt- och våldsdimension är verkligen inte något privat, inte heller kvinnors rätt till avlönat arbete, just den diskussion som var aktuell efter kriget. En romantisk strömning i fyrtioalet med Lindegrens *Sviter* som det mest centrala verket beredde vägen för det tidiga 50-talets gyllenromantik.

Som kvinnolitteraturforskning är denna avhandling både mogen och balanserad. Kvinnoteoretiskt är den förredömlig i sitt sätt att låta manliga och kvinnliga röster spela mot varandra. Säkert kommer det också att bli en läst avhandling, som verkligen kommer att förändra synen på 40-talsmodernismen till kvinnornas fördel. Nästa litteraturhistoria kommer inte att kunna hänföra Hillarp bara till en bildtext.

Eva Lilja

Anna Forssberg Malm, *Kollisioner. Aksel Sandemose som outcast och monument*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 1998.

Anna Forssberg Malms *Kollisioner. Aksel Sandemose som outcast och monument* er en type avhandling som en norsk akademiker umiddelbart – meget uakademisk – er fristet til å karakterisere som typisk svensk, i det minste hva det ytre angår, og da ”svensk” brukt i positiv betydning. Avhandlingens volum – de nesten 400 sidene hvorav fotnoter og appendiks fyller det meste av de hundre siste – er umiddelbare signaler på at vi her virkelig har å gjøre med genren *doktoravhandling*, av det gode gammeldagse slaget, slik det nye doktorgradssystemet i Norge bare i mindre grad legger opp til. Som fagperson gnir man seg i hendene før man hengir seg til lesningen av denne i volum så tiltalende avhandling. Og her finner vi mange ytre indikatorer på genren avhandling – et appendiks over ”papplåda I–VIII” (inneholdende originalmanuskriptet til *Varulven*) med et meget sinnrikt siffersystem, setter leseren i den rette stemning. Og i litteraturlisten bakerst finner vi blant annet opplysninger om ”42 plastfickor med 1–13 dokumentblad i varje” – i privat eie, og det finnes referanser til ” uppsats framlagd vid litteraturhistoriska trebetugsseminariet, Uppsala 1966”. Alt dette virker betryggende og avhandlingsaktig – og minner oss samtidig om at litteraturvitenskap er en empirisk vitenskap – noe norsk litteraturvitenskaps nestor, Atle Kittang fant grunn til å understreke under en doktordisputas i Oslo for et par år siden.

Avhandlingsforfatteren legger for dagen et beundringsverdig mot. For det første går hun til et i høyeste grad sentralt forfatterskap (Norges forskningsråd har uttrykt bekymring for hvordan det for tiden er en tendens

til å ville forske på de mer marginale forfatterskap i Norge – med unntak av Ibsen og til dels Hamsun). I tillegg konsentrerer avhandlingsforfatteren uførtroddent sin analytiske virksomhet rundt dette forfatterskapets mest kjente tekster. Forssberg Malms *Kollisioner* er den første doktoravhandling om Sandemoses forfatterskap siden Jorunn Hareide disputerte for ca. 20 år siden på *Høyt på en vinget best. En studie i drømmer og syner i Aksel Sandemoses forfatterskap*.

Kollisioner er delt i fem hovedkapitler som omhandler sentrale tekster i Sandemoses norske forfatterskap. De fem kapitlene har metodisk sett en nokså forskjellig innfallsvinkel og det reises et vell av sentrale og mindre sentrale spørsmål i dem. Av og til er tekstanalysene nede på mikronivå og utforsker tekstenes minste strukturelle enheter – andre ganger trekkes det opp et fugleperspektiv over hele Sandemoses forfatterskap, og med utallige referanser til andre litterære tekster.

Avhandlingen fremstår som på mange måter lettlest – som leser kan man til tider glemme at man sitter og arbeider med en akademisk avhandling. Den fungerer best når man som leser lar seg rive med. Boken bæres blant annet oppe av en usvikelig entusiasme overfor Sandemoses forfatterskap og et tydelig kjennskap til hele hans produksjon fra 1930 og frem til og med 1963 og et like sikkert kjennskap til sekundærlitteraturen om Sandemose. Men lettlestheten har sin høye pris i en tidvis både for uartikulert litteraturvitenskapelig metodikk og en for innforstått holdning til Sandemose som forfatterperson og til forskningen om hans forfatterskap.

Forssberg Malm setter innledningsvis opp to motpoler slik avhandlingstittelen indikerer – og det antydes at det foregår en lineær utvikling fra forfatteren som *outcast* – særlig tydelig i *En flyktning krysser sitt spor* (1933) – til forfatteren som mester og *monument*, eksplisitt uttrykt i *Varulven* (1958). Forssberg Malm skiller mellom indre og ytre forfatterposisjoner – det ytre forstått som forfatterens objektive plassering i etablissementet, og en indre som skal forstås synonymt med forfatteres selvforståelse. I tillegg brukes begrepet forfatterpersona: det bildet forfatteren forsøker å gi av seg selv; forfatterens selvframstilling.

Romananalysene er nært knyttet til begrepet prosessuell innsiktsroman, som Forssberg Malm etablerer for å karakterisere i det minste de eldste av de romanene hun undersøker. Analysene skal kunne leses hver for seg og Forssberg Malm hevder også at Sandemoses tekster er det ytterste målet for analysene. Men analysene skal samtidig også leses i forhold til den monumentaliserings som Sandemose som forfatter gjennomgår fra 30 til 50-tallet. Begge perspektiver – både det selvstendig tekstanalytiske og den historiske utviklingslinjen i forfatterskapet – er til stede gjennom hele avhandlingen.

Kapitteltitlene er talende og forventningsskapende. Det starter med ”*själuppörelsen*” i *En flyktning krysser*

sitt spor, deretter ”uppgörelsen med litteraturen” i *Vi pynter oss med horn* (1936). Kapittelet om *Det svundne er en drøm* (1944–1946) er utstyrt med epitetet *kulmen*. Tilnærmingen til *Varulven* (1958) problematiseres i undertittelen ”en mästarbok eller en mästars bok?”, mens det mellomliggende kapittel 5, som blant annet er viet Sandemoses enmannstidsskrifter, benyttes for å vise at ”en ny position skrives fram”.

Kapittelet om *En flyktning krysser sitt spor* tar utgangspunkt i at romanen kan sees som en fiktiv psykoanalyse. Forssberg Malm vil flytte oppmerksomheten over fra *ut-sagan* til *utsägelsen* – og her har hun god støtte i den delen av psykoanalysen som har tatt opp i seg den spesifikt lingvistiske forståelsen av psykiske relasjoner, først og sist Jacques Lacans vanskelig tilgjengelige teorier – som avhandlingsforfatteren meget samvittighetsfullt og grundig utlegger i sitt utførlige noteapparat. Spesielt vektlegges – i tråd med insisteringen på det psykoanalytiske – selve kommunikasjonsformen i romanen. Det er et *jeg* som snakker til et *du* – og som setter *du*’et i scene. Det reflekteres i avhandlingens mye over funksjonen til dette *du*’et som romanens jeg-person – ofte nok så aggressivt – henvender seg til. *Du*-personen viser seg så å bli tonet ned i 1955-utgaven av *En flyktning krysser sitt spor*. Et slikt interessant ”funn” gir god næring til antagelsen om en monumentalisering utover i forfatterskapet.

Mye av kapittelet er konsentrert omkring de psykoanalytiske *gjennombrutninger* som antas å finne sted. Innfallsvinkelen til denne analysen er på mange måter avhandlingens mest originale. Det viser seg imidlertid at analysen til tross for sitt annerledes utgangspunkt ender med å i stor grad bekrefte tidligere forskning på romanen.

Kapittelet om *Vi pynter oss med horn* holder langt på vei hva undertittelen ”uppgörelsen med litteraturen” lover oss. Hvert av Sandemoses romankapitler er utstyrt med en fortekst og en ettertekst – i tillegg til den mellomliggende fiktive handlingen. Forssberg Malm gir seg hen til refleksjoner om disse for- og ettertekstenes ekko av andre skjønnlitterære verk. For selve den fiktive handlingen er imidlertid andre sjøromaner av betydning. Hun behandler utførlig forholdet til tekster av Joseph Conrad og Melville. (Det gjøres tekstnære nedslag i det meget kjente kapittelet om ”Rotten”, som blant annet settes i relasjon til *Moby Dick*.) Forssberg Malm gjennomgår romanens særegne form og kommer frem til at den modernistiske romanestetikken er mest fremtredene innledningsvis. Kapittelene overordnede inndeling sees for øvrig også i et psykoanalytisk lys: de tre ulike delene sies å appellere til ulike deler av den menneskelige psyke.

I kapittelet om *Det svundne er en drøm* oppholder avhandlingsforfatteren seg lenge ved selve romantittelen – og forholdet til Landquists *Det levande förflutna* fra 1919, hvorved også Henri Bergson trekkes inn. Mye av analy-

sen berører hovedpersonens John Torrsons utviklingsstadier. Forholdet til litteraturen sies nå å være forskjellig fra hvordan litteraturen fungerte i *Vi pynter oss med horn*. Forssberg Malm – meget originalt – kopler romanen tett opp mot Strindbergs *Svarta fanor* og finner interessante paralleller til Sandemose. Hun gjør ingen hemmelighet av at hun støtter seg tungt og trygt på Asmund Liens legenderiske artikkel om romanen fra tidsskriftet *Edda* i 1965. Mot slutten av avhandlingens første del konkluderes det med at disse tre første romanene er skrevet overveiende ut fra en *outcast*-posisjon.

Kapittel 5 om ”en ny position som skrives fram” er delt i tre hoveddeler. Den mest originale delen er utvilsomt den som er konsentrert om Sandemoses ”epistel-estetikk” – slik denne kommer til syne i hans skrivemåte i de to tidsskriftene fra henholdsvis 30- og 50-tallet, *Fesja* og *Årstidene*. Forssberg Malm gir videre en sammenligning av 1955-utgaven av *En flyktning krysser sitt spor* med den opprinnelige fra 1933, og hun presenterer en novelle-analyse av en liten tekst, ”Gunder Gundersens gjenferd” om brødrene Gunder og Trygve som også opptrer som sentrale personer i *Det svundne er en drøm*. Gjennomgangen ender relativt raskt i å plassere novellen som en slags allegorisk biografi over forfatterskapet.

Kapittelet om *Varulven* er meget omfangsrikt – noe som blant annet skyldes Forssberg Malms besvær med å få plassert romanen inn i kategorien ”prosessuell innsiktsroman”, som hun altså etablerte innledningsvis i avhandlingen. Den manglende markering av fortellets utstrekning og det problematiske i denne romanens fortelleposisjon gjør at termen knapt lar seg benytte lenger. Analysen av *Varulven* er mer kontekstuell enn de tidligere. Det vies i dette kapittelet stor plass til tidligere forskning, og samtidsresepsjonen gjennomgås på detaljnivå. Forssberg Malm viser hvordan den ytre forfatterposisjonen nå er klart markert i monument-delen av skalaen. Særlig fremheves den ytre monumentaleringen som kan iakttas gjennom avisenes skrivelser om romanen og forfatteren. Det trekkes vekslers på en tidligere manuskriptversjon som Forssberg Malm nærer en sterk fascinasjon for – og hun får frem noen overraskende utviklingstrekk fra manus til bok. I kapittelet om *Varulven* beveger Forssberg Malm seg også over mot en mer utførlig psykologisk karaktertegning av de to hovedpersonene Erling Vik og Felicia Ormsund. Særlig Felicia-skikkelsen gir en interessant ny-vurdering.

Jeg skal komme tilbake til enkelte problematiske sider ved de ulike kapitlene, men først vil jeg henlede oppmerksomheten mot det meget velformulerte sitatet av Einar Økland som kan sies å være hele avhandlingens utgangspunkt. Økland hevder at ”Sandemose stort sett er den same og at han stort sett skriv om det same, berre på nye måtar. Heile diktinga hans blir då å sjå meir som ein stråleglans kring diktaren enn som eit spor og ei linje

som viser korleis han gjekk og fann vegen.” I Forssberg Malms avhandling trekkes det så opp mer av en linje gjennom Sandemoses forfatterskap; en linje som Økland altså ikke ser. Økland-sitatet er godt egnet til Forssberg Malms bruk, som et fraspark. Hun nevner to publikasjoner av Økland om Sandemose, fra henholdsvis *Norsk litterær årbok* og fra *Basar*. Men hun har derimot ikke gått til Øklands viktigste arbeid om Sandemose, nemlig hans kapittel om Sandemose i *Forfatterenes litteraturhistorie* (fra 1981). Det er synd, for etter min mening er dette et av de aller viktigste bidrag til en nyere Sandemose-forståelse. Øklands Sandemose-kapittel er både kritisk og beundrende på en og samme gang, og Økland makter å problematisere leserens fascinasjon for forfatterskapet.

Sandemose – sier Økland – ”skreiv fleire bøker om sterke menn og kjærlighet som dreper” i sine unge år. Men ”Eg har aldri hatt sans for slik romantikk. Han skreiv om barndom, sin eigen, men tillike med han har eg hatt nok med min”. ”Eg avviste altså å ta del i noka som helst djubdeboring i menenseksinnet, uansett om det nå var Sandemose eller Philip Houm som hadde funne på den ting.” Det som Økland festet seg ved, var imidlertid hvor uttrykksfull prosaen til Sandemose kunne være: ”berre med upåfallande bruk av kvardagsspråket, fekk han gjort eit emne tydeleg og nærverande. Eg såg på mine egne prosastykke og blei sørgmodig. Når Sandemose skreiv at sola stod opp, så stod sola opp, derimot byrja ein å tvila på heile sola når eg skreiv om den. Kanskje var det berre noko eg sa, og i alle fall kvifor kom en nå trekkande med denne sola?”

I tillegg til det enkle, presise språket og den muntlige språkføringen nevner Økland at Sandemose var en mester i å legitimere seg i teksten, noe han kaller sjølvrepresentasjonen i teksten. ”Heile Sandemoses forfatterskap er full av direkte og indirekte hint om kven det er som taler til lesaren.” Sandemose makter å skrive om en sak som om han var berettiget til å snakke om den, sier Økland. ”Den illusjonen maktar dei færreste.” Økland ender med en insistering på viktigheten av den korte fortellingen hos Sandemose, og bruken av de kåserende, essayistiske innslagene. Det er her fristende umiddelbart å erklære seg på linje med Økland. Det er den språklige presisjonen og den selvfølgelig selvfremstillingen som fascinerer meg, både som vanlig leser og som litteraturforsker. Den dype sjeleboringen – som tidligere har vært så høyt lovprist – er det vanskelig i dag ikke å føle som noe gammelmodig og passé.

Sandemoses forfatterskap er stort, også kvantitativt. Forssberg Malm gir seg straks i kast med de romanene hun vil utforske som prosessuelle innsiktsromaner. For en kritisk leser er det problematisk at hun umiddelbart og helt uten diskusjon implisitt velger å støtte forestillingen om Sandemose som primært den dype sjeleborer,

gjennom sitt utvalg av tekster. Tekstvalget burde med andre ord vært begrunnet og skikkelig diskutert i avhandlingen i forkant av det analytiske arbeidet.

Forssberg Malm legger selv vekt på at særlig monument-begrepet er diffust og vanskelig å gripe ordentlig fatt i. Begrepene ”outcast” og ”monument” er gode som ledemotiv i en større fremstilling, men man kan spørre seg om distinksjonen er markert nok til å bære en hel avhandling. Hvordan skal avhandlingstittelen egentlig forstås? Det legges stadig vekt på at forfatterskapet utvikler seg fra *outcast* til *monument* – men tittelen *Kollisjoner – Sandemose som outcast och monument* – gir jo nettopp antydninger om *konfrontasjon* mellom de to posisjoner, og denne konfrontasjon kan være av samtidig art. Personlig tror jeg nok monumentaleringen er meget sterk fra Sandemoses side helt fra starten av. En del av korrespondansen tyder på det. Ens ytre forfatterposisjon er ikke ubetydelig når man som ny norsk forfatter brevveksler med en Sigurd Hoel, en Trygve Braatøy og en Rolf Stenersen – og det om livets mest intime sider. Det kan se ut som om Forssberg Malm ikke i tilstrekkelig grad har reflektert over de muligheter som avhandlingstittelen byr henne.

”I valet mellan teoretisk utläggning och ett försök till stark förankring i den väsentliga Sandemoseforskningen har förmån givits det senare”, skriver Forssberg Malm (s. 23). Hvor kommer en slik dikotomi fra? Det er jo også et tredje valg her – rett og slett å ville lage gode kompetente romananalyser. Her er Forssberg Malm for beskjeden i sitt utgangspunkt. Hadde hun sluppet seg mer løs fra Sandemose-forskningen og støttet seg mer på en bevisst bruk av teori og metode – ville kanskje romananalysene ha tatt mer individuelt pregede retninger. Forssberg Malm sier jo selv at analysene i nokså stor grad *be-krefter* tidligere romananalyser. En sterkere vektlegging av teori hadde ikke trengt å føre henne dit at Sandemose-teksten bare skulle belyse teorien – det tar vi begge avstand fra.

Teori og metode-grunnlaget har Forssberg Malm bestemt seg for å diskutere i noteapparatet. Det er greit nok å ville begrense også narratologiske utlegninger til et minimum. Men hvor dette minimumet ligger, burde vært diskutert. Også den andre flanken, ”den väsentliga Sandemose-forskningen” behandles implisitt. Gjennomgående forholder hun seg til det som finnes av forskning på Sandemoses forfatterskap. Og det er imponerende hvor god oversikt hun egentlig har. Men oversikten fremstilles fragmentert. Forskerne presenteres ikke sammenhengende, og det blir sjelden gitt en begrunnet vurdering av dem. Jorunn Hareides bok karakteriseres som et standardverk. Forssberg Malm støtter seg ofte på Hareide og henter autoritet fra henne. Så vidt jeg kan se av personregisteret, blir Hareide i denne avhandlingen bare slått av Johs. Væth hva antall referanser angår. Hareide berøm-

mes av Forssberg Malm for "lyckas styra undan den påträngande biografien och mytskapandet kring Sandemose och i hög grad koncentrera sig på sin textbaserade uppgift" (s. 14). Men vi får aldri høre noe sammenhengende om dette for Sandemose-forskningen så viktige verk. Det er tross alt over 20 år siden *Høyt på en vinget hest kom ut* og en kritisk vurdering av den hadde vært en hjelp for leseren. Og den kunne ha hjulpet avhandlingsforfatteren til å tydeliggjøre sin egen posisjon. Særlig med tanke på at Hareides avhandling jo har vært grundig diksutert på skrift; jeg tenker her på gjengivelsen av doktordisputasen som stod i *Edda* i 1980 – og som Forssberg Malm ikke nevner. Førsteopponenten, Edvard Beyer kritiserte Hareide for for raskt å ha innsnevret sin psykoanalytiske interesse til å gjelde Freud. Hadde hun undersøkt den psykoanalytiske konteksten nærmere ville Adler utvilsomt ha fått en mer fremtredende plass, sentral som han jo var i 30-tallets Norge. Videre gjaldt mye av diskusjonen "verkets norm" i *Varulven*. Annenopponenten Harald Noreng beklaget blant annet at *Felicias bryllup* ikke blir tatt opp nærmere. Hans argumentasjon kunne ha ført Forssberg Malm til en refleksjon om hvorfor også hun kan kritiseres for det samme som Hareide. Og ikke minst: presset fra nyhistorismen blir man minnet om med Beyers beklagelse over manglende hensyntagen til den kulturelle konteksten.

Den manglende presentasjonen av forskningen henger sammen med en for implisitt holdning fra avhandlingsforfatterens side. Jeg vil nevne ett eksempel: det sies nokså umiddelbart at Carl-Eric Nordbergs *Sandemose – en biografi* (1968) "måhända styrt bilden av författarskapets utveckling länge nog". Hva betyr dette? Og hvis det er sant – hvorfor nevnes så ikke i denne sammenheng Haavardsholms bok *Mannen fra Jante. Et portrett av Aksel Sandemose* (1988)? Det er vel en bok av omtrent samme kaliber, men som kunne ha styrt bildet av forfatteren i en annen retning? Hvilken felle er nå egentlig denne biografi-fellen? Som Økland sier, er Sandemose en forfatter som iscenesetter et svært personlig bilde av seg – det er derfor ikke uinteressant hvorvidt virkelighetens Sandemose levde et liv i overensstemmelse med den forfattermyte han satte i omløp. Også når det gjelder bruken av biografisk materiale baserer Forssberg Malm seg på en innforståthet. Det gis referanser som bare en indre klan kan forstå betydningen av. Ett eksempel: under gjennomgangen av *Det svundne er en drøm* nevnes det at "ungefær vid samma tid lämnar Karen Lange Sandemose för en svensk förläggare" (s. 111). Det er imidlertid ikke nevnt noe sted at Sandemose har kommet sammen med den nevnte dame. Forssberg Malms leser må spørre seg både hva mon biografifellen er – og ikke minst undrer man seg på hvem denne Karen Lange er.

I innledningskapittelet karakteriserer Forssberg Malm de ti sidene av avhandlingen som omhandler

"Gunder Gundersen gjenferd" som en relativt inngående novelleanalyse. På det punkt i avhandlingen hvor novelleanalysen er plassert, er interessen samtidig skjøvet mer over i retning av det kontekstuelle – den rene tekstimmanens er her altså ikke lenger noe mål.

Novellen kan sees som en slags kommentar til *Det svundne er en drøm*. Den er fortalt av Gundersens schizofrene bror Trygve: "Da jeg, Trygve Gundersen, anla sløvsinn i 1916, hadde jeg naturligvis ikke full klarhet over følgerne". Trygve forteller meget burleskt om hvordan Gunder henger seg etter et fyllekalas, men også hvordan han hele tiden er med Trygve som gjenferd rett etter at døden har inntrådd. Trygve har erfart at "frihet bare finnes i fangenskap". Det er analysens fortjeneste at denne kjernesetning også kan forstås som representativ for Sandemos nye indre posisjon på femtitallet. Min hovedinnvending mot denne analysen er at den i så sterk grad støtter seg på Steen Andersens foreløpig upubliserede manus – og særlig hans fokusering på årstallenes betydning i denne novellen. De årstall som finnes i "Gunder Gundersens gjenferd" blir gitt merbetydning i forhold til forfatterpersonen Sandemose. At Gunder Gundersen henger seg i 1932, blir for eksempel koplet sammen med at det var det året Sandemose skrev ferdig *En flyktning krysser sitt spor*. Årstallenes merbetydning transformerer novellen til en slags allegori over forfatterskapet. På mange måter kan dette intuitivt virke overbevisende, men det er samtidig irriterende at en mangefasettert tekst skal måtte leses i så nær relasjon til biografien til den forfatter som har frembrakt den. Jeg stiller meg med andre ord undrende til den tekstmetodikken som implisitt er valgt, og man kan samtidig beklage Forssberg Malms manglende vilje til å presisere denne metodikken.

På side 182 kommenteres innledningen av novellen hvor Trygve blant annet sier at "Det blir et verk med happy end". "Histoire – hur det gick, vad som hände – ligger redan fast och 'récit' kommer därför att sluta lyckligt." Forssberg Malm griper her tilbake til Gérard Genettes *Discours du récit* og den kjente opposisjonen mellom *récit*, forstått som selve den løpende teksten og *histoire* som det narrative innhold som kan konstrueres på basis av *récit*. Her er jeg i tvil om riktigheten av Forssberg Malms analyse. Fordi om den schizofrene fortelleren sier at det blir happy end, har ikke leseren på fortellertidspunktet noe sikkert grep på hva som blir slutten i historien.

Det er i det hele forbausende at ikke analysen på noe tidspunkt tar hensyn til at fortelleren vitterlig er schizofren (eller at det i det minste drøftes om hvorvidt han kanskje ikke er det). Mye av innholdet peker unektelig i retning av galskap, for eksempel novellens vandring i helvete, når vandreren ikke heter Dante. I og med at den tekstanalytiske interessen overveiende er narratologisk, kunne man her forventet en drøfting av fortelleposisjonen.

Innledningsvis heter det at ”*En flyktning krysser sitt spor* er ”på sin manifesta nivå Espens projekt att göra upp, att med ordens hjälp nå fram till och bearbeta den barndomshistoria som ledde fram till mordet i Misery Harbor” (s. 27). Herved er mye sagt. Det som forbauser meg er den automatikk som så mange Sandemose-forskere ligger under for, når et mord i voksen alder koples opp mot moderens barndom. Denne forbindelsen er da egentlig en grov påstand – for mange kanskje den freudianske psykoanalysen i sin mer vulgære form? En litteraturvitenskapelig avhandling anno 1999 burde kunne redegjøre for hvordan og hvorfor den psykoanalytiske betraktningmåten etableres. Det er videre grunn til å reagere på tekstbeskrivelsen. (s. 33): ”Hur ser då en *Flyktning* ut? Där finns ett jag och där finns ett du. Berättaren är således inne i fiktionen.” Så langt så greit. ”[Det episodiske stoffet] utgörs dels av jagets berättelse om vad jaget upplevt, dels av vad jaget berättar om sitt pågående berättande. *Det finns inget annat ämne*” (uth. her). Jeg reagerer på den uthevede formuleringen om at det ikke finnes noe annet emne. Fortelleren uttaler seg jo om de utroligste forhold. Av og til – her går jeg mot Økland – sier han mye som egentlig ikke er særlig interessant og som han knapt nok har greie på. I kapittelet om ”Borger og proletar” heter det for eksempel ”at det var overløpere fra feudalstaten som for 150 år siden hadde bygget det ideologiske grunnlag for borgernes revolte.” Et slikt utsagn høres merkelig ut – hvis man leser det ut fra dets referensielle nivå. Men i romanen *En flyktning krysser sitt spor* er det mengder av slike utsagn som verken angår fortellingen om hva jeget har opplevd eller fortellemåten.

I 1955-utgaven av *En flyktning krysser sitt spor* forteller Sandemose at han har endret mye i teksten: ”Flere steder er det gjort oppmerksom på at jeg har skiftet mening”. Og videre: ”I denne nye utgaven er fjernet enkelte ting som bare var uttrykk for uvitenhet”. Det betyr altså at når vi leser 1933-utgaven, sitter vi med en tekst i hånden som også består av partier som den faktiske forfatter i ettertid fjernet fordi de representerte hans uvitenhet. Og ikke nok med det: Sandemose forteller i 1955-forordet at ”Den opprinnelige *En flyktning krysser sitt spor* er (også) nu borte fra handelen for bestandig”. Men stakkars Sandemose; slik har det ikke gått. 1933-utgaven kommer nå i nye opplag, og det er den vi leser på universitetene. Rent litteraturvitenskapelig sett kan det uansett ikke være riktig å destillere ut av teksten bare det som er interessant i en klassisk-psykoanalytisk sammenheng – og så fortie resten.

Forsberg Malm inntar imidlertid senere i avhandlingen, i kapittelet om 50-tallet, et motsatt standpunkt om tekstmassen i romanen. Her hevder hun at *En flyktning krysser sitt spor* er full av digresjoner av essayistisk, poetisk eller debatterende karakter. I tillegg til å forbauses over selvmotsigelsen i tekstbeskrivelsen kan man også

undre seg over at avhandlingsforfatteren ikke mer begjærlig har grepet fatt i disse digresjonene og analysert dem nærmere. Tekstanalysen hennes dreier seg jo – i henhold til den lacanianske psykoanalytiske forståelsen – omkring utsigelsens nivå i teksten (og ikke det utsagte).

Analysen er altså primært ute etter *utsigelsens* nivå – og vil beskrive dette. Men i mine øyne ser det snarere ut som om Forsberg Malm først etablerer et nokså sammenhengende *historienivå*. Gérard Genette legger som kjent veldig vekt på at tekstsignalene ikke uten videre kan oversettes til ett sammenhengende fiksjonsbilde. Det gjelder om å utsette konstruksjonen av en slik totalitet. Her ligger det en konflikt i Forsberg Malms analyse. Det oppstår i avhandlingen helhetlige fiktive personer før alle tekstens signaler om personen er tatt i betraktning. Det er for så vidt argumentert for en slik dobbelthet. På avhandlingens side 32 sies det at man vanskelig kan se bort fra at litterære gestalter går tilbake på prototypen mennesker. Det er det ikke vanskelig å si seg enig i, men tekstanalysene ville tjent på at man rett og slett ventet litt med å gjøre en John Torsson og en Espen Arnakke til helstøpte gestalter av prototypen menneske. Avhandlingsforfatteren tar historien som noe på forhånd gitt – mens hun med fordel kunne ha oppholdt seg lenger på récit-nivå, rett og slett fordi hennes objekt jo her skal være utsigelsen og ikke det utsagte. Denne innvendingen gjelder først og fremst for *En flyktning krysser sitt spor* og for *Det svundne er en drøm* – og i langt mindre grad for *Varulven*. Der er fortellerposisjonen annerledes og å etablere et helhetlig fiktivt univers kommer mindre på tvers av avhandlingsintensjonene for øvrig.

Som en inngang til den overordnede diskusjonen angående forholdet mellom litteraturvitenskap og psykoanalyse, viser avhandlingsforfatteren til Jorunn Hareide. Forsberg Malm refererer meget samvittighetsfullt Hareides kilder og hun beklager at en av dem, en bok av William Griffin fra 1966 ikke har vært å få tak i. Dette er sympatisk og ordentlig arbeidet, men det hadde vært mer interessant å få ta del i Forsberg Malms stillingtagen til den nyere utvikling innenfor litteraturvitenskap/psykoanalyse. Hareides synspunkter er vel 25 år gamle – mye har skjedd siden den gang. Den lacanianske analysen kunne for eksempel med fordel vært sammenholdt med mer generell poststrukturalistisk teori, ikke minst fordi Kristeva benyttes senere i avhandlingen.

Det legges mye vekt på den første setningen i *En flyktning krysser sitt spor*: ”Nu vil jeg fortelle alt”. Den trekkles passende inn i den lacaniansk inspirerte analysen. Utsagnet settes også – høyst overraskende og originalt – i forbindelse med Maksim Gorkijs *Min barndom*. Hos Gorkij dreier det seg om barnet som forteller en grusom hendelse til en person som er synsk – og den synske personen kan bekrefte at alt allerede er fortalt. Her nærmer vi oss den intertekstualitetsproblematikken som er så vesentlig

i avhandlingen. Peter Brooks i sin bok om melodramaet, legger også veldig vekt på formuleringen om "å fortelle alt". Og ser den i sin voldsomme overdrivelse som inngangen til det melodramatiske. *En flyktning krysser sitt spor* kunne kanskje også med fordel vært betraktet ut fra det melodramatiske register? Ikke så rent lite av barndommens Jante kunne vært plassert der. Formuleringen "nå vil jeg fortelle alt" kan føre Forssberg Malms leser til det melodramatiske, selv om hun selv lar seg lede til Gorkij. Det er ikke uproblematisk å åpne for at likelydende setninger skal gis merbetydning. I *Et dukkehjem* sier for eksempel Nora til fru Linde i første akt: "Men nå du fortelle meg alt". Hvorfor er Ibsen mindre aktuell enn Gorkij? Langt fra alltid lar Forssberg Malm sin leser få del i de metodiske avveielser i valg av referanser.

Avhandlingen er imidlertid et rent overflødhets-horn av litterære referanser. Særlig fint er det å få plassert Sandemose i en større litterær svensk kontekst, slik det blant annet gjøres mot slutten av kapittelet om *Vi pynter oss med horn*. Dette kler forfatterskapet. Det er godt at Sandemose ikke utelukkende tvinges til å eksistere i en dansk-norsk sammenheng.

Det er klart at det kontekstuelle og det intertekstuelle som dras inn fort kan vekke innvendinger, dersom leseren ikke umiddelbart går med på å lese på avhandlingsforfatterens premisser. Også det mer litteratursosiologiske som tas opp i forbindelse med monumentaliserings på 50-tallet hadde krevd en strengere metodikk for å sikre at leseren er med, og ikke "forstyrrer" med andre referanser. Man kan også spørre seg hvorfor Forssberg Malm alltid går til andre tekster enn forfatterskapets egne. Hvorfor så godt som utelukke *En sjømann går i land* i analysen av *En flyktning krysser sitt spor*? Trygve Braatøy har beskrevet hvor skjellsettende opplevelse det måtte være for en Espen Armnacke å overvære samleiet mellom den piken han er forelsket i og John Wakefield – slik dette er beskrevet i *En sjømann går i land*. Braatøy kopler det senere mordet opp mot reaksjonen på denne hendelsen, og gir derved en annen forklaring enn den barndomsorienterte som Sandemoseforskerne vanligvis legger mest vekt på. Forssberg Malm nevne samleie-episoden, men først helt til sist i avhandlingen i forbindelse med samleieskildringer generelt. Når man insisterer på å etablere hele fiksjonspersoner, som Forssberg Malm jo gjør, så kunne det ha vært nærliggende å undersøke hvordan samme begivenheter er fremstilt på ulike plasser. Samtidig kunne hun ha satt seg selv på sporet av en alternativ fortolkning av *En flyktning krysser sitt spor*.

Det er fascinerende hvordan Forssberg Malms tekstanalyser åpner opp for en rekke litterære tekster: mange av dem er direkte siterte i Sandemoses tekster, noen er skjulte referanser, andre baserer seg mer på spekulasjoner knyttet til hva slags litteratur som Sandemose har vært opptatt av, atter andre er eksempler på noen etter min

mening svært små tekstsignaler, som i Gorkij-eksemplet. Dette gjøres ofte elegant og sjarmerende. Derimot må man med beklagelse konstatere at avhandlingen ikke inneholder noen sammenhengende fremstilling av det intertekstuelle som teoretisk problem.

Gjennomgangen av *Det svundne er en drøm* utforsker en del store sentrale spørsmål, som hvilken forfatterposisjon som er bestemmende i romanen, hvordan denne forholder seg til outcast-posisjonen og hvordan forholdet er til den litterære tradisjonen og til adressaten. "Någon egen egentlig romananalys skall jag inte göra, utan bygger i allt väsentligt på Asmund Liens resultat" heter det, med referanse til Liens artikkel i *Edda* i 1965. "Lien nästan 35 år gamla analys håller till stora delar måttet än i dag." Knut Gørvels avhandling *En emigrant krysser sine ord. Studier i Aksel Sandemoses Det svundne er en drøm* nevnes derimot til min forbauselse knapt nok i dette kapittelet. Nå behandles riktignok ikke forskningstradisjonen i særlig grad under gjennomgangen av *Det svundne er en drøm*, og det presiseres at analysen "inte gör anspråk på närläsning". Men Gørvell burde ha vært med. For det første har Gørvell noen kritiske bemerkninger om Liens artikkel – som medfører at avhandlingsleseren blir i tvil om riktigheten av Forssberg Malms Lien-beundring. Dessuten åpner Gørvell for en type tekst-holdning som avhandlingen *implisitt* deler, men da i *andre* kapitler enn dette om *Det svundne*. Gørvell berømmer Lien for hans oppryddingsarbeid i teksten (ved å finne orden i det kronologiske), men Gørvell tilføyer at Liens arbeid bar preg av et snevert romansyn der det ikke var plass til en tekst med den formen som er brukt i *Det svundne er en drøm*. Det var nettopp formelle kriterier Lien la til grunn når han i sin tid ikke ville betegne verkets helhet som vellykket: "Den største svakheten ved 'Det svundne' [er at] komposisjonen truer med å gå opp i limingen fordi de mange subjekter som drøftes skygger for hovedtemaet. Boken mangler den fasthet som kan oppnås gjennom en mer konsekvent genretroskap", sa i sin tid Asmund Lien. Og Gørvell kritiserer ham for dette. Man øyner også hos Forssberg Malm en svak Lien-kritikk: "Ett problem med Liens tanke om tre så klart urskiljbara insiktsstadier rör den dubbla jag-berättaren." Forssberg Malm legger her vekt på den dobbelte fortellersituasjonen i romanen. Dette bringer henne over mot en diskusjon om hvor vidt Bakhtins kjente polyfoni-begrep er av relevans for en analyse av Sandmoses romaner. Det er interessant at Forssberg Malm senere kommer tilbake til Bakhtin i kapittelet om epistel-estetikken. Der gjelder det Bakhtins syn på romanen som en "oavslutad genre" – noe som skulle kunne gjøre det mulig å lese *Årstidene* som et romanverk. Hun tilføyer: "*Felicias bryllup* skulle kunna uppfattas som ett självständigt verk, denna märkliga text som är ett slags självbiografi inom *Varulvens* fiktionsrymd" (s. 175). Her hen-

vises det så til Bakhtins kjente "Epos og roman". Det merkelige i mine øyne er at avhandlingsforfatteren ikke går inn i essay-drøftelsene til Gørvell, når hun er så nær ved samme type av essay-estetikk som Gørvell – men altså da i et *annet* kapittel. Han vier et helt delkapittel til de essayistiske innslagene i *Det svundne er en drøm*. Og i dette delkapittelet er kritikken fra Gørvell mot Lien sterkest. Lien ser på de essayistiske innslagene som sidesprang. Mens for Gørvell – og for meg, og kanskje også for Økland – så utgjør de en viktig del av romanen. Helt i samsvar med Bakhtin kan man gå inn og utforske hvordan romanen transformerer nær sagt all type tekst til sin romandiskurs. Her ligger det flere tråder som avhandlingsforfatteren unnlater å trekke sammen. Kanskje regner ikke Forssberg Malm Gørvell med blant de Sandemoseforskere det er verdt å lytte til? Er det derfor hun ikke tar ut full gevinst av hans innsats?

På det *formelle* nivå er imidlertid avhandlingen meget nøyaktig i alle sine henvisninger. Sitatene er overveiende perfekt gjengitt. Personregisteret er til uvurderlig hjelp. Det må ha vært lagt ned et enormt arbeid i avhandlingens ytre form og det gir den gevinst at leseren ikke et øyeblikk trekker avhandlingsforfatterens vitenskapelige troverdighet i tvil. Forssberg Malm bløffer ikke.

Jeg nevnte innledningsvis min beundring for det sinnrike appendikset over manuset til *Varulven*. Entusiasmen over dette manuset tyder på at avhandlingsforfatteren ville hatt stor glede av oftere selv å gå til kildene. Hun støtter seg svært mye på Væth og Hareide når det gjelder kontekstuell informasjon, men hun kunne sikkert selv funnet andre betydningssammenhenger dersom primærmaterialet hadde vært bedre brukt. Med den foreliggende boken kan Forssberg Malm lettere unne seg gleden over å operere som selvstendig Sandemoseforsker, uten mer eller mindre engstelig skjeling til the Sandemose-establishment.

Men et akribi-problem oppstår – sannsynligvis som følge av avhandlingens store omfang. Den interne tekstredigeringen er nemlig ikke alltid like gjennomført. Vi unner oss ett eksempel: "Det vore intressant att jämföra *En flyktning* med flera litterära förlagor". Her nevnes Hamsuns *Sult*. "Men allt hinner man inte" (s. 63). Greit nok! På side 150 legges det mer klem i utsagnet: "Och än en gång vill jag beklaga att Hamsun [...] inte behandlas i den här undersökningen". Greit nok igjen. Men så 25 sider senere heter det: "[Hamsuns] texter har uppenbarligen betytt mycket för Sandemose, inte minst mellan *Sult* och *En flyktning* finns förbindelser – som jag dessvärre inte hinner undersöka i detta arbete." Det virker som om den tredje beklagelsen ikke kjenner til de to første, mens den andre i formen gav inntrykk av å være den siste i en lang rekke. Her får man skyte på forlagskonsulenten.

Presisjonsnivået er av og til nokså omtrentlig, også

dét som følge av en ikke streng nok tekst-redigering, som forlaget nok må ta på sin kappe. "Min utgangspunkt är alltså framför allt narratologisk" heter det, mens det i en fotnote bare ett avsnitt senere hevdes det diametralt motsatte: "Det innebär att jag i detta kapitel helt avstår från t.ex. Genettes klassifikationer och annan mer sedvanlig narratologi". Hvordan skal leseren velge mellom disse utsagn?

Avhandlingen er som sagt i det ytre svært ordentlig og med en affinitet for det empiriske. Men stilen er ofte springende og assosiativ – omtrent som Sandemoses fiksjonstekster. Det er jo et kjent fenomen at en avhandlingsforfatter etterhvert kan gi seg ubevisst hen til å *mime* den diskursen hun har satt seg som oppgave å analysere. Omtrent det samme kan skje også med en opposent under disputasen! Mens man følger et spor lar man seg avlede av en assosiativ fotnote. Følgelig kan det være vanskelig å konsentrere en kritikk – og det er mulig at avhandlingen ytes mest rettferdighet om et mer kaleidoskopisk tilnæringsmåte får bestemme lesningen av avhandlingen.

Avhandlingen er utvilsomt skrevet av en forsker som kan sin Sandemose. Den kunne vært mer avgrenset i sin tematikk og mer eksplisitt i sine teori- og metodevalg. Slik Forssberg Malm har valgt å gjøre det, blir *Kollisjoner* imidlertid en sympatisk tekst som gjennom sin udogmatiske åpenhet og med sin underliggende glede over skjønnlitteraturen som sådan bringer sin leser til en mer utdypet forståelse av Sandemoses forfatterskap. Mange av mine innvendinger har angått *Kollisjoner* som akademisk avhandling og ikke som bok for et publikum også utenfor akademien.

Petter Aaslestad

Sara Danius, *The Senses of Modernism. Technology, Perception, and Modernist Aesthetics*. Uppsala 1998.

Sara Danius' avhandling *The Senses of Modernism – Technology, Perception, and Modernist Aesthetics*, försvarad i Uppsala i desember 1998, består av fyra ungefär lika långa avsnitt: först en teoretisk och historisk perspektivering av modernismen, av förbindelsen mellan teknologi och modernism, historieskrivningen om modernismen. Därefter tre kapitel om i tur och ordning Thomas Manns *Der Zauberberg*, Marcel Prousts *A la recherche du temps perdu*, och James Joyces *Ulysses*, avsedda att belysa de generella tankegångar, som formulerats i inledningen: modernismens beroende av den teknologiska utvecklingen av nya media, modernismens frigörelse av sinne, främst synen, till en estetik grundad på kropp och perception. I Thomas Mann-kapitlet gäller det förbindelsen mellan synen och kunskapen, i Proust-kapitlet möjligheten att skildra det man ser snarare än det man vet som en utveckling av det som här kallas för Prousts